

Baltské jazyky během sovětské okupace

Etno-sociální procesy po 2. světové válce

- 1. Útěk statisíců Litevců a Lotyšů proti sovětské armádě, vznik exilových komunit v USA, Německu, Švédsku a jinde.
- 2. Masové deportace Litevců a Lotyšů v létech 1940 a 1945-47.
- 3. Tisíce obětí partizánské války v 40. a padesátých letech.
- 4. Sovětská průmyslová kolonizace, urbanizace a příliv ruských dělníků.
- 5. Demografický růst v 60. a 70. letech, který se skládal ze dvou složek: přirozený růst počtu obyvatelů + imigrace.

Etno-sociální procesy po 2. světové válce

Etno-sociální změny se v Lotyšsku projeví mnohem výrazněji než na Litvě. Srovnáme etnické poměry před druhou světovou válkou a v 70. letech (uvádím dle Dini, s. 497):

Lotyšsko: 1930			Litva: 1930		
	1930	1970		1930	1970
Lotyši	73%	56,8%	Litevci	80%	82%
Rusové	12%	29,8%	Rusové	9%	8%
			Poláci	8%	8%

Důvody pro rozdílný vývoj situace: silnější partizánský odboj na Litvě a menší míra industrializace.

Etno-sociální procesy po 2. světové válce

Etno-sociální změny po 2. světové válce lze shrnout následovně:

- a) Počet obyvatelů Litevské a Lotyšské SSR se během sovětské okupace zvýšil díky demografickému růstu a přílivu dělnictva.
- b) Etnická a sociální skladba obyvatelů se dramaticky změnila (deportace, urbanizace, industrializace)
- c) Lotyština a litevština po 2. světové válce existovaly ve dvou téměř nekontaktujících podskupinách: místní a exilové.

Kulturně-lingvistické procesy po 2. světové válce

Všeobecné podmínky pro národní jazyky v Sovětském svazu:

1. Deklarativní rovnost všech jazyků (vychází z tzv. leninské ideologie)
2. Formální zachování národních jazyků v plném spektru použití: školství, věda, průmysl, media apod.
3. Ruština jako inter-kulturní jazyk (tudíž hierarchicky nadřazený národním)
4. Totalitní kontrola všech aspektů života, včetně jazykové komunikace: cenzura, zákaz styku se západní kulturou, zákaz cestování mimo Sovětský svaz, zákaz náboženství, zákaz četby vybraných úseků literatury (knihy z meziválečné doby, stará literatura, teologická literatura, západní literatura).

Kulturně-lingvistické procesy po 2. světové válce

Procesy podporující rozvoj baltských jazyků

- a) Přerušlení původních vnějších kulturních vlivů (polského v Litvě a německého v Lotyšsku) a vývoj kultury v nových jazykových podmínkách.
- b) Deklarovaná rovnost všech jazyků v Sovětském svazu.
- c) Nové skutečnosti, které si vyžadovaly vývoj lexikálního a terminologického systému baltských jazyků (průmysl, armáda, medicína, transport, nové kulturní jevy).

Kulturně-lingvistické procesy po 2. světové válce

Procesy ohrožující rozvoj baltských jazyků

a) Masivní vývoj bilingvismu s ruštinou:

1. ruština jako *lingua franca* Sovětského svazu;
2. smíšené rodiny;
3. rusifikační vliv armády: armádní posádky okupačních vojsk v Litvě a Lotyšsku; povinná vojenská služba Litevců a Lotyšů.

Kulturně-lingvistické procesy po 2. světové válce

Procesy ohrožující rozvoj baltských jazyků

b) Rusifikace jako reálná jazyková politika (oproti deklarované jazykové rovnosti):

1. ruština podmínkou pro jakoukoliv kariéru;
2. ruština jako povinný jazyk již od základní školy;
3. vyšší stipendia pro studenty ruštiny a vyšší platy pro učitelé ruštiny;
4. nadřazené postavení ruštiny v každodenním životě: ruský musí umět každý Litevec a Lotyš, ale žádný Rus nemusí umět litevsky ani lotyšsky
5. přicházející dělníci neměli žádné tušení o místní kultuře a jazycích.

Kulturně-lingvistické procesy po 2. světové válce

Procesy ohrožující rozvoj baltských jazyků

- c) Ruština jako mediální jazyk (televize, rádio, noviny, překlady literatury)
- d) Ruština jako určující faktor pro novou odbornou terminologii.
- e) Jazyková interference jako masivní jev: četné makaronismy; přejímání ruských pejorativ (nadávek) apod.
- f) Ideologické kulturní restriktce: nelze ani vzdáleně se dotknout dějin nezávislé Litvy resp. Lotyšska; nelze číst starou literaturu (je náboženská); nelze mít kontakt s exilovou komunitou.

Kulturně-lingvistické procesy po 2. světové válce

Defensivní jazykové reakce na rusifikaci

- a) Posílení tzv. purifikační a všeobecně normativní jazykovědy: lingvisté se zabývají obranou jazykového systému, jeho purifikací.
- b) Kulturní přitažlivost studia litevštiny resp. lotyštiny: to je vnímáno jako jistý druh odboje, jako duševní a existenční mise člověka, jako něco posvátného.
- c) Vznik silných lingvistických kateder na Vilniuské univerzitě.
- d) Rozvoj dialektologie díky zneužití „mezery“ v sovětské ideologii: ta podporovala výzkum lidové kultury, tudíž bylo možné pořádat dialektologické expedice a sbírat jazykový materiál.

Příklady jazykového vlivu ruštiny

- Syntax v litevštině

Do původního přímého ovládaní pádu interferuje předložka:

Pavirsti kuo → *pavirsti j kq* (stát se někým / něčím)

Substantivní konstrukce dominují nad původními slovesnými:

Geriau panaudoti techniką → Gerinti technikos panaudojimą

(lépe využívat techniku)

Příklady jazykového vlivu ruštiny

- Syntax v lotyštině

Změny původního slovosledu:

původně: *konservētu ābolu kompots ar putu krējumu*

v sovětské lotyštině: *kompots ābolu (konservētu) ar putu krējumu*

(kompot z konzervovaných jablek se šlehačkou)

Ústup debitivu a rozšíření složené konstrukce dle ruského modelu:

původně: *man jāstrādā*

v sovětské lotyštině: *man vajag strādāt*

(musím pracovat)

Příklady jazykového vlivu ruštiny

- Změny lexika

Masivní příliv nových lexémů, vzniklých během sovětské okupace:

kosmonautas – astronaut

traktoristas – řidič traktoru

kolūkis – kolchoz

penkmetis – pětiletka

Příklady jazykového vlivu ruštiny

- Změny lexika

Marginalizace ideologicky nevhodných původních lexémů (lidé je postupně zcela zapomněli):

gimnazija - gymnázium

kapelionas - kaplan

savivaldybė – [místní] samospráva

Příklady jazykového vlivu ruštiny

- Změny lexika

Markantně se zvýšil počet lexikálních kompozit (složených slov)

kelialapis – poukaz do lázní

bendrabutis – kolej

savitarna – samoobsluha

Příklady jazykového vlivu ruštiny

- Změny lexika

Markantně se zvýšil počet slov se specifickými předponami

tarprespublikinis – mezirepublikový

saviraida – vnitřní vývoj („sebevývoj“)

bendrakeleivis – spolucestující